

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто процес формування мотиваційної моделі екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано основні кроки щодо застосування у виробничій діяльності підприємств аграрного сектора екологобезпечних і ресурсозберігаючих технологій.

Постановка проблеми

У наш час людство занепокоєне передчуттям глобальної катастрофи, інакше «екологічного апокаліпсису». За прогнозом учених Римського клубу, при збереженні наявних тенденцій у взаємодії суспільства і навколишнього середовища, вже через 35–40 років може розпочатися масове вимирання землян. Країни Західної Європи швидко усвідомили загрозу ситуації і сприйняли екологічний імператив як основу розвитку економіки. Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства. Екологобезпечний розвиток наразі є пріоритетом економічної політики і нашої держави та основним завданням політики екологічної [2].

Зважаючи на сільськогосподарську спеціалізацію України, аграрний сектор її економіки є якраз таким, що може, за умови зміни системи управління та парадигми суспільного мислення, стати точкою динамічного зростання держави.

За таких умов питання мотиваційної готовності управлінських кадрів здійснювати управління сільськогосподарськими підприємствами з узгодженням тактичних і стратегічних інтересів економіки та екології стає пріоритетним.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Аналіз сучасних економічних досліджень вітчизняних вчених, зокрема В. Борисової, Ю. Бойчука, О. Веклича, Н. Волика, Л. Ковалю, Н. Зіновчука, Г. Погрішук, О. Пилипенка, П. Саблука, В. Семенова, М. Семикіної, В. Трегобчука, О. Царенка, В. Шевчука свідчить про підвищення уваги до питань екологічної безпеки у сільському господарстві, управління і контролю у сфері природокористування та охорони природи, еколого-економічного регулювання матеріальної і нематеріальної мотивації праці. Дослідники зазначають, що розвиток галузей економіки відбувається без урахування вимог охорони навколишнього природного середовища та за відсутності ефективно діючих

правового, адміністративного і економічного механізмів природокористування, а ключова роль у вирішенні цієї проблеми належить менеджерам.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є управлінська діяльність загалом та специфіка управління аграрним сектором, зокрема, процес розробки нового мотиваційного інструментарію для застосування у аграрному виробництві екологічнобезпечних і ресурсозберігаючих технологій. У процесі дослідження використовувалися такі методи: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формування висновків); монографічний (при вивченні передового досвіду об'єктів дослідження); емпіричний (спостереження сучасного стану мотиваційної готовності управлінських кадрів здійснювати управління екологічнобезпечним виробництвом у сільськогосподарських підприємствах).

Результати досліджень

Управління – це процес взаємопов'язаних дій, які забезпечують успіх функціонування галузі. Сукупність цих дій, які називаються управлінськими функціями і які самі по собі теж є окремими процесами, і складає сутність процесу управління. Аналіз літературних джерел дає можливість виділити такі управлінські функції: прогнозування; планування; керівництво; організація; координація; контроль; прийняття рішень; підбір персоналу; навчання персоналу; забезпечення професійної кар'єри працівників; формування у працівників відданості організації; мотивація; комунікація; вирішення фінансових питань; представництво; ведення переговорів; підписання договорів та ін. [4, 8, 7].

Фактично у кожній публікації з управління розглядається певний перелік управлінських функцій, які за деякими положеннями відрізняються від аналогічних переліків інших авторів. Значна кількість управлінських функцій свідчить про складність процесу управління і необхідність спеціальної підготовки до нього людей, які його здійснюють (керівників, менеджерів). Така підготовка передбачає, що управлінський персонал володіє усім «набором» зазначених управлінських функцій, що, як свідчить досвід, не так просто.

Одним із можливих підходів до розв'язання цієї проблеми є такий, який полягає у виділенні основних функцій управління та об'єднанні їх у певні смислові блоки. Це дає можливість здійснювати структурно-смисловий аналіз управлінського процесу й більш продуктивно оволодівати «потенційним» та «реальним» керівникам змістом й прийомами здійснення управлінського процесу.

Продуктивним у плані систематизації різноманітних функцій управління є підхід американських учених М. Х. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, авторів одного з популярних на Заході підручників з менеджменту [5]. Цей підхід полягає в об'єднанні найбільш суттєвих управлінських функцій у невелику

кількість функцій, які наразі реалізуються практично в усіх типах організацій. До них належать чотири первинні функції управління:

- планування (визначення того, якими повинні бути цілі організації і що повинні робити члени організації, щоб досягти цих цілей);

- організації (створення певної структури, яка дає можливість людям ефективно працювати для досягнення певних цілей);

- мотивації (спонукання членів організації до діяльності для досягнення їх особистих цілей і цілей організації);

- контролю (забезпечення досягнення організацією своїх цілей) [4].

Дослідженням суті мотивів та стимулів праці активно займалося багато вчених. Важливі аспекти цієї проблеми знайшли висвітлення та набули розвитку в працях представників різних економічних шкіл: А. Сміта, А. Маршалла, Ф. Тейлора, Е. Мейо та ін. Основи сучасних концепцій мотивації заклали А. Маслоу, Ф. Мак-Клелланд, Ф. Герцберг, Д. Врум та ін. Великий вклад у вивчення мотивів праці зробили Д. Синк, Д. Карнегі, Д. Харінгтон, Х. Хекхаузен. Разом з тим, багатогранність і складність проблеми мотивації праці у сучасних умовах зумовлює необхідність поглибленого дослідження мотиваційного механізму активізації аграрної праці.

Дослідженням питання підвищення мотивації персоналу в аграрному секторі економіки займалися такі відомі вчені-економісти: О. Бугуцький, Є. Валь, Н. Волгін, В. Дієсперов, Е. Лібанова, П. Саблук, А. Трофімов, М. Тушканов, Л. Червінська та ін. Вони розкрили основні методологічні засади та роль мотиваційних механізмів у раціональній організації трудового процесу колективних сільськогосподарських підприємств. Однак, питання підвищення мотивації у суб'єктів господарювання аграрної сфери стосовно переходу до застосування у сільськогосподарському виробництві екологічнобезпечних і ресурсозберігаючих технологій вивчено недостатньо.

Тому, особливої уваги заслуговують питання підвищення мотивації персоналу до здійснення екологічнобезпечного розвитку аграрного виробництва.

Наразі у сільському господарстві майже не застосовуються форми і методи стимулювання, які б сприяли високій ефективності праці загалом та переходу до застосування у аграрному виробництві екологічнобезпечних і ресурсозберігаючих технологій зокрема.

На формування мотивів і стимулів праці у сільськогосподарському виробництві значною мірою впливають особливості аграрної праці, які залежать від природних, кліматичних, біологічних чинників; рівня механізації основних виробничих процесів; сезонності робіт; рівня розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; рівня життя працівників сільського господарства; національного трудового менталітету; ролі працівника у виробничому процесі, демографічного стану: його віку, здоров'я, кваліфікації, освіти працівника тощо. Одним із визначальних чинників, який вніс свої корективи у принципи формування

мотивів до ефективної праці у сучасному аграрному виробництві, є зміна відносин власності у процесі реформування сільськогосподарських підприємств. Внаслідок цього колишні члени і працівники колективних сільськогосподарських підприємств отримали різний статус.

Матеріальну основу мотивації праці становить стимулювання, в основі якого лежить процес зовнішнього впливу на інтереси працівника за допомогою певного комплексу заходів (моральних, матеріальних, соціальних), здатних сприяти позитивному розвитку соціальних відносин між суб'єктами економічної діяльності та формуванню нового типу особистості. Це означає, що стимулювання праці, з одного боку, є матеріальною оболонкою мотивації персоналу, а з другого – несе в собі й нематеріальне навантаження, яке дає змогу людині реалізувати себе як особистість і працівника одночасно.

Взаємозалежність економічних та екологічних проблем, які постали перед людством, потребують зміни парадигми економічного прогресу. Вона має бути як екологічною так і ресурсозберігаючою. Відтак, ключовим мотивом до вирішення питання, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно, чистої продукції, має стати матеріальне стимулювання й внутрішнє оновлення людини та її життя у відповідності з законами Всесвіту.

Матеріальне стимулювання найефективнішим є у межах запропонованої нами комплексної системи податкового впливу, яка передбачає отримання податкових пільг суб'єктами господарювання і застосування податкових санкцій для підприємств залежно від характеру впливу на екосистему. Спеціальний статус – «органічне сільськогосподарське підприємство» дає можливість переходу на спеціальну систему оподаткування. Розробка системи податкових пільг та фінансових санкцій для сільськогосподарських підприємств у разі отримання ними спеціального економіко-правового статусу можлива була в рамках, призупиненого наразі Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», який давав право запроваджувати на території таких зон пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних й іноземних юридичних і фізичних осіб. Регіони мали б, прийнявши окремих рішення про створення в Житомирській області (чи у будь-якому іншому регіоні України) спеціальної економічної зони, статус якої поширюється на аграрні підприємства, всі правові підстави надати цим підприємствам податкові пільги.

Серед можливих цілей створення спеціальної економічної зони, визначених вищезгаданим Законом, є залучення і впровадження нових технологій, поліпшення використання природних ресурсів. У нашому випадку мова може йти про впровадження екологічнобезпечних і ресурсозберігаючих технологій при виробництві сільськогосподарської продукції. Упровадження таких технологій, у свою чергу, надасть можливість зменшити використання невідновлюваних

ресурсів, покращити якість землі, перетворити відходи аграрного виробництва у відновлювані ресурси.

Серед типів спеціальних економічних зон, передбачених вищезазначеним Законом, для забезпечення успішного функціонування мотиваційного механізму екологобезпечного розвитку аграрних підприємств найбільш перспективним вбачається створення комплексної виробничої зони. Вона являє собою територію (регіон), на якій запроваджується пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій тощо. Наявність вищезгаданих пільг зробить аграрне виробництво інвестиційно привабливішим як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів.

Оскільки спеціальна економічна зона може охоплювати достатньо велику територію, то цілком природно, що не всі розташовані на ній підприємства можуть вважатися суб'єктами цієї зони. У даному випадку пропонується, що право користуватися передбаченими у зоні пільгами матимуть лише ті аграрні підприємства, які отримали статус «органічного сільськогосподарського підприємства». Правове закріплення вказаного статусу можна здійснити шляхом внесення його у закон про створення спеціальної економічної зони.

Комплексна система податкового впливу, формування якої пропонується в рамках створення спеціальної економічної зони, має передбачати внесення змін до існуючої системи нарахування і сплати окремих видів податків і зборів. Зокрема, вважаємо за можливе дещо змінити механізм нарахування і сплати податку на прибуток, податку на додану вартість, податку на землю, за спеціальне використання природних ресурсів, екологічного податку, штрафи за порушення вимог екологічного законодавства. Ці зміни стосуються виключно діяльності тих аграрних підприємств, які отримали спеціальний статус, і мають на меті покращити екологічну ситуацію у сільському господарстві, збільшити частку екологічно чистої продукції в загальному обсязі виробництва та стимулювати застосування ресурсозберігаючих технологій.

Діючим в Україні законодавством передбачено, що суб'єкти господарювання, незалежно від форм власності, організаційних форм і видів діяльності, є платниками збору за спеціальне використання води і лісових ресурсів, екологічного податку, штрафів за порушення вимог екологічного законодавства. Вважаємо за доцільне залишити платниками вказаних зборів і органічні сільськогосподарські підприємства, оскільки природа цих платежів прямо відповідає цілям менеджменту екологобезпечного розвитку.

Разом з тим, ідея впровадження спеціального статусу біологічного сільськогосподарського підприємства зумовлена, передусім, прагненням підвищити екологічну відповідальність суб'єктів господарювання та пришвидшити процес переходу на екологобезпечні технології виробництва.

Цілком природно, що чим гіршим є існуючий екологічний стан аграрного виробництва, тим більшої шкоди завдаватимуть будь-які дії з його погіршення чи бездіяльність з його покращення. Тому, пропонується існуючі види екологічних платежів стягувати з органічних сільськогосподарських підприємств з коефіцієнтами забруднення.

Таким чином, для забезпечення переходу суб'єктів господарювання аграрного сектора до застосування у виробничій діяльності екологобезпечних і ресурсозберігаючих технологій, подаємо модель першочергових кроків на рис.

Рис. Модель застосування у виробничій діяльності підприємств аграрного сектора екологобезпечних і ресурсозберігаючих технологій

Джерело: власні дослідження.

Дана модель передбачає такі кроки:

- узгоджене і взаємодоповнююче поєднання податкових пільг з податковими санкціями, що дозволить спрямувати ресурси для подолання кризових екологічних ситуацій й зробити екологобезпечне і ресурсозберігаюче господарювання економічно вигідним для підприємств;

- створення спеціальних сировинних зон та розробка системи податкових пільг і фінансових санкцій для сільськогосподарських підприємств, які працюють в цих зонах;
- впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств для забезпечення задоволення потреб замовників;
- впровадження екологобезпечних і ресурсозберігаючих технологій при виробництві сільськогосподарської продукції;
- підтримка виробників екологічно чистої продукції з боку держави через інструмент державного замовлення;
- надання субсидій і дотацій;
- державне регулювання цін на продукцію, отриману в екологічно чистих умовах;
- надання державної фінансової підтримки фермерським та селянським (зокрема, розширеним селянським) господарствам під час переходу до виготовлення екологічно чистої продукції шляхом покриття витрат, пов'язаних з експертизою та сертифікацією ґрунтів й вирощеної продукції рослинництва і тваринництва, сприяння технічному переоснащенню виробництва, надання податкових пільг на період становлення господарства-виробника екологічно чистої продукції;
- державне сприяння та підтримка розвитку екологічної освіти (починаючи зі школи), наукових розробок у сфері органічного виробництва, обміну досвідом про наукові досягнення між вітчизняними та іноземними установами тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

На екологобезпечний розвиток аграрного сектора впливають управлінські чинники через економічний, адміністративний, господарсько-організаційний механізми та контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства. Встановлено, що сучасний стан розвитку аграрного виробництва вимагає екологічної орієнтації та мотиваційної готовності управлінських кадрів здійснювати управління екологобезпечним розвитком сільськогосподарських підприємств.

Комплексне поєднання зазначених вище напрямів є дієвим засобом підвищення мотивації працівників-аграріїв, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції.

Перспективи подальших досліджень полягають в трансформації даної системи у форму обліку екологічно чистої продукції аграрного сектора регіону.

Література

1. Борисова В. А. Фінансові аспекти управління екологічним розвитком сільськогосподарських підприємств / В. А. Борисова // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер. Фінанси і кредит. – 2009. – № 1. – С. 59–66.
 2. Білявський І. Основи екології [Електронний ресурс] / І. Білявський. – Режим доступу: <http://www.readbookz>.
 3. Веклич О.О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму економічного регулювання / О.О. Веклич // Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 62.
 4. Волик Н.Г. Екологічний розвиток сільськогосподарського виробництва / Н.Г. Волик // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2006. – № 4. – С. 60–63.
 5. Закон України: Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року, від 21.12.2010, № 2818-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
 6. Економіка праці та соціально-трудова відносина. Навч.-метод. посібник / за заг. ред. проф. Качана Є. П. – Тернопіль: ТДГУ, 2006. – 373 с.
 7. Карамушка Л.М. Психологія управління. Навч. посіб. / Л.М. Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – С.144–158.
 8. Основи економічної теорії. Підручник / А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін.; за ред. А. А. Чухна. – К.: Вища шк., 2001. – 606 с.
 9. Саблук П. Т. Стабільні економічні умови як фактори послідовного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 3–12.
 10. www.nbuv.gov.ua/portal
-
-